

ԾԻԾԱՂ ԵՎ ԹԱԽԻԾ¹

Ինչ երջանկություն է այս աշխարհում ապրելը:

Որտեղ, երբ և որ մի ուրիշ աշխարհում կարող ես ամուսն պայծառ օրը գնալ անտառի բացատ և նայել շուրջդ. ետևում սոճիների սլացիկ ու զորեղ բներն են, որ ոսկեգույն հուրհրում են թանձր, խեժաբույր գոլորշիների մշուշի միջով ընկնող արևի շողերից, չորս կողմը խիտ ու դալար թփեր են՝ կուացած մետաքսյա խոտի վրա, իսկ առջևում լայնարձակ տարածություն է, կենդանատաններով ծածկված բլուրներ, գետի երկնագույն ժապավենը եզերած ուռենիներ: Եվ ժամանակ ունես մտորելու համար. նստում ես բարձր խոտերի մեջ, պառկում մեջքի վրա, պոկում քնքուշ և քաղցր ցողունով մի խոտ ու ծամում, նայելով երկընթի անհուն կապույտին, ամբողջ էությամբ ըմբռնելով հողի ջերմությունը: Խոտը խուտուտ է տալիս մերկ պարանոցդ, հենց կողքիդ բզզում են մեղուները և բլեզները, ճռճոճում ծղրիդները, վխտում են զատիկները, իրենց եռուզեռով թանձրացնելով սեղերի ու ծաղիկների բուրմունքով հագեցած այս տոթակեզ օրվա անդորրն ու լուսնությունը:

Եվ հեռանում են քեզանից ատոմաէլեկտրոնային դարի բոլոր սարսափները: Գեղեցկությունն ու անդորրը թվում են անհատնում ու անսպառ: Եվ մնում է միայն պառկես ու հաշվես, թե վերջին մի քանի հազարամյակում մարդիկ քանի՞ անգամ են սպասել աշխարհի կործանմանը, նրա սարսափներով ահաբեկելով իրենց և ուրիշներին: Երևակայությունը պատկերում է մարդկային ցեղի կործանման շարագույժ տեսիլքներ: Մարգարեները և նկարիչները ձգտում էին պատկերել բորբոքված ուղեղի խաղերը թղթի և կտավի վրա, բայց այս ամենը լոկ արտացոլումն էր այն բանի, որ տեղի էր ունենում այստեղ, Երկրի վրա:

Ճանտազիայով կարելի է միայն տասնապատկել մարդու տառապանքները, իսկ երևակայությունը միշտ հենվում է արդեն

¹ Գրքում զետեղված ստեղծագործությունները ներկայացնում է ռուսերեն հրատարակության թարգմանիչը: Հոդվածը տպվում է կրճատումներով:

գոյություն ունեցածի վրա: Եվ երջանկության պատկերացումն էլ հաճախ եղել է պակասի՝ շունեցածի առատության մասին երազանքը: Իդուր չէ, որ հենց Արաբական շոգ անապատում, որտեղ աղի և հոտած ջրի կաթիլն անգամ երանություն էր պարգևում, Մուհամմեդի երազանքներում ծնվեց մահմեդական դավա-տը՝ ծաղկուն օաղիսի կենտրոնում բխող սառն ու զովացնող ակ-նադբյուրով...

Անեռուն նայելով անհուն երկնքին՝ հստակորեն զգում ես, թե որքան գեղեցիկ է աշխարհը, որքան վեհասքանչ ու հրապու-րիչ է դարերի ու հազարամյակների միջով անցնող մարդկային երազանքի ճանապարհը: Եվ այն ժամանակ էլ, վաղանցիկ դարե-րում, մեր մոլորակի վերևում երևի եղել է նույն այս երկինքը: Բայց ո՛չ...

Պարզ երկնքում դրրդում է ամպրոպը և կապույտում հայտ-նրվում է մի շարժվող կետ, որից ձգվող սպիտակ հետքը ահագ-նանալով ջնջում է երկնի վճիռությունը: Քո դարից հեռու չես գնա, կամա-ակամա ստիպված ես լինում խոսել տեխնիկական առաջընթացի մասին, որը մարդկանց պարգևել է ոչ միայն արագ ու հարմարավետ երթևեկություն, աշխատանքի արտադրողակա-նության անընդհատ աճ, այլև իրենց սպառաչի համար նորանոր տագնապաներ, փախչող ժամանակի ետևից հասնելու ձգտում, նյարդային ցնցումներ...

Փոքրուց սիրել եմ կարդալ ֆանտաստիկ գրքեր՝ այդ ան-մեղ, սքանչելի հեքիաթները, որտեղ նույնիսկ մարտաշունչ առօ-րեականությունից անպաշտպան, թույլ մարդը դառնում է անե-րևակայելիորեն ուժեղ՝ իր իսկ ստեղծած տեխնիկական հրաշա-լիքների շնորհիվ: Ա. Տոլստոյի «Ինժեներ Գարինի հիպերբոլի-զը» և «Աելիտան», Բեյլակի և Կազանցևի ստեղծագործություն-ները արթնացնում էին երևակայությունը, մղում էին արտասո-վոր արկածների, որոնք անպայման վերջանում էին շարի դեմ բարու տարած հաղթանակով և արդար աշխարհի ծնունդով:

Իմ սերունդը հիսուն տարվա ընթացքում մի քանի տեխնի-կական դարաշրջաններ է ապրել, ներառյալ գիտատեխնիկական հեղափոխությունը: Ես հիշում եմ դեռ այն ժամանակները, երբ քաղաքներում տաքսիի փոխարեն օգտվում էին խղճուկ ձիակառ-քերից, գյուղերում հողը վարում էին գութանով, բայց երկնքում արդեն հոնդում էին ինքնաթիռները, Մոսկվայի տակ կառուց-վում էր մետրոն, իսկ Կալուգայում ապրում էր Ցիուլկովսկին, որը

անցյալ հարյուրամյակի ութսունական թվականներին գրեց «Միջմոլորակային ճանապարհորդությունների հարցին վերա-բերող հաշվարկումներ և բանաձևեր» ու «Լուսնի վրա» գրքերը:

Ավարտվեց պատերազմը իր «արկածներով», որոնք չէր կարող պատկերացնել և ոչ մի ֆանտաստ: Պատերազմի ավար-տը եկավ ատոմային բոմբի պայթյունների բռնով, ու ֆան-տաստները այլևս չէին հասնում այն ամենի ետևից, ինչ ստեղծ-վում էր գաղտնի լաբորատորիաների ընդերքում:

Դուրս գալով երկրի սահմաններից՝ ֆանտաստները ավելի ու ավելի եռանդուն էին բնակեցնում տիեզերքը, բայց գիտու-թյունն ու իրականությունը նրանցից առաջ էին անցնում: Եվ արդեն մարդուն հասանելի են Լուսինը, Մարսը, Վեներան... Ահա միջաստղային տարածություններում այժմ սլանում են անօդաչու տիեզերանավերը՝ պղնձե գրամաֆոնային ձայնապնակներով, որոնց վրա գրավում են ողջունի խոսքեր աշխարհի տարբեր լե-զուններով, տարբեր ժողովուրդների և տարբեր դարաշրջանների երաժշտություն, կենդանիների ձայներ, ծովի շառաչ և ամպրո-պի որոտ:

Աշխարհների բազմաքանակության և նրանց բնակիչների զարգացման տարբեր ուղիների մասին այսօր գրում են ոչ միայն ֆանտաստները: Հեղինակավոր աստղագետները և փիլիսոփա-ները, զինվելով պատկառազրու մաթեմատիկական ապարատով, հիմնավորում են տիեզերքի բնակվածությունը: Ենթադրելով, որ աստղային քաղաքակրթությունները պետք է դանազանվեն իրենց տեսակով և տարիքով, գիտնականներն այժմ արդեն մշա-կում են նրանց հետ հաղորդակցվելու միջոցները:

Ովքե՞ր են դրանք, մեր հեռավոր, բանական եղբայրները: Արդյո՞ք կտեսնենք նրանց երբեիցե: Ի՞նչ կբերեն երկրացիների և այլ քաղաքակրթությունների ներկայացուցիչների հնարավոր առնչումները, հաղորդակցումները:

Այս թեմայով կարելի է անվերջ ու անվերջ երևակայել: Կա-րելի է պատկերացնել Երկիրը ամայացնող, կոնկիստադորների պես ամեն ինչ հրի ու սրի մատնող օտարածին թշնամիների ներ-խուժումը:

Արևմտյան ֆանտաստները հաճախ այս կերպ են պատկե-րում այլ աշխարհների բնակիչների հետ հաղորդակցվելը: Իսկ կարելի է նաև մեկընդմիջտ որոշել, որ բանականությունը ոչ թե անսպառ չարիքի շտեմարանն է, այլ մի զենք, որի

օգնություններ ի վերջո իր հաղթանակը կհաստատի բարին: Որքան էլ որ աննշան լինի տիեզերքում բանական եղբայրներ գտնելու հույսը, այդ հույսն այնուամենայնիվ գոյություն ունի: Որքան շատ ենք մենք իմանում, այնքան շատ առեղծվածներ են ծագում, որոնց լուծմանը սպասում ենք էլ ավելի մեծ անհամբերություններ: Այդ անհամբերությունից էլ ծնվում են զանազան հորինվածքներ:

Ֆանտաստիկա է թվում Սատուռնի օղակների վերջերս արված նկարագրությունը: Դրանք գրողմված են այն լուսանկարների վրա, որ ռադիոալիքները մեկուկես ժամվա ընթացքում մեկուկես միլիարդ կիլոմետր անհունից հասցրել են մեզ: Ահա թե ինչ են ասում անկողմնակալ սարքերը:

«Նախ, պարզվեց, որ նշանավոր օղակները (մեզ հայտնի էին վեց օղակ) տրոհվում են տառացիորեն հարյուրավոր (500—1000) ավելի նեղ օղակների: Ընդհանուր պատկերը նման է ջրի մակերեսին երևացող օղակներին կամ ձայնապնակի ակոսներին: Այսպես կոչված օղակում հայտնաբերված են պայծառ նեղ օղակներ, որոնք ասես հյուսված լինեն մի հյուսքի մեջ: Դեռևս մոլորակին մոտենալիս նկատելի դարձան մուգ ճառագայթածև «շյուղերը» կամ «մատները», որոնք ձգվում են հազարավոր կիլոմետրերով և հատում են օղակների ամենապայծառ շրջանները...» («Ձառուբեթում», № 50, 1980):

Նշանավոր հայտնագործություններին և նույնիսկ հենց ֆանտաստիկային միշտ նախորդում է փրկիսոփայական միտքը, որը կանխատեսորեն ներթափանցում է ժամանակի մեջ բոլոր ուղղություններով: Հիշենք թեկուզ մեծ երազող Նիկոլայ Ֆյոդորովիչ Ֆյոդորովին, Յիդկովսկու առաջին ուսուցիչներից մեկին: Ֆյոդորովը մահացել է 1903 թվականին, իսկ նրա մտորումները շուտով հրատարակվեցին «Ընդհանուր գործի փրկիսոփայությունը» գրքով: Տակավին երիտասարդ Ֆյոդորովը գտնում էր, որ մարդուն տառապանք պատճառող շարիքներից մեծագույնը մահն է: Մահն անխուսափելի է, ամեն ինչ ունի իր վախճանը, բայց մարդը չի կարող հաշտվել դրա հետ, թեև հասկանում է, որ աշխարհ են գալիս նոր սերունդներ, որ մահացածի աճյունը «սնում է» նոր ծնվածին, պողաբերություն է պարգևում հողին և նրա վրա ապրող բույսերին ու կենդանիներին: Սակայն անհետացող ամեն մի անհատականություն անկրկնելի է: Մենք խորապես տառապում ենք կորուստներից և սկսում կասկածել բնության

ներդաշնակությանն ու իմաստնությունը: Ֆյոդորովը հանդիսորեն վերաիմաստավորում է կյանքի ու մահվան հարցը և ստեղծում է «բնության կարգավորման» ծրագիրը:

Մենք շահագործում ենք բնությանը, մոտենում ենք նրան օգտապաշտական նկատառումներով, ինչը ի վերջո հանդիցնում է բնության քայքայմանը: Իսկ ինչ կլինի, եթե մեր ջանքերը կենտրոնացնենք մարդուն ճանաչելու և կատարելագործելու վրա, եթե վերակառուցենք մարդու իսկ օրգանիզմը, եթե հայտնաբերենք ժառանգականության գաղտնիքը: Եթե մարդը ճանաչի, հասկանա իրեն, վերծանի մարդկության գենետիկ կոդը, ապա հնարավորություն կստեղծի «վերականգնելու նրանց, ումից որ ծնվել է ինքը»: Կստեղծվի նախնիներին հարություն տալու հնարավորություն:

«Հարություն» բառը շմեցնում է: Դրա մեջ ինչ-որ գերբնական բան կա: Բայց չէ որ անմահությունը մարդու վաղեմի երազանքն է, իսկ այստեղ այն առաջարկում են լուծել մատերիալիստորեն: Հասկանալի է, որ սա առայժմ ուտոպիա է, ֆանտաստիկա: Դրա համար էլ, երևի, այն լրջորեն ընդունեցին ոչ թե սթափ գիտնականները, այլ մեր գրականության դասականները: Ֆյոդորովի գաղափարները ողբերում էին նաև բանաստեղծներին: Բրյուսովը գրում էր. «Մահը և հարությունը երկու բնական ֆենոմեններ են, որոնք պարտավոր է ուսումնասիրել միայն գիտությունը և որոնք նա կարող է բացատրել»: Մայակովսկին, կարգալույ Ֆյոդորովին, իր «Այդ մասին» պոեմում երազում էր «մարդկային հարությունների» արհեստանոցի մասին և իր հեռավոր նախնուն աղերսում՝ «Հարություն առ»:

Մարդկությունը աճել է, բազմացել և տարածվել, սակայն ապրողների նախնիներն ընդհանուր են: Մենք բոլորս մի բնտանիքից ենք և մեր ազգակցության մասին չպետք է մոռանանք: Հայրերին հարություն տալը մեր «ընդհանուր գործն է», մեր մեծագույն պարտքը: Պետք է հաղթահարել, ինչպես Ֆյոդորովն է ասում, «աշխարհի ատելի տարաբաժանությունը և դրանից բխող բոլոր հետևանքները»: Նա երազում էր՝ իդեալական հասարակության մասին, որտեղ ներդաշնակորեն և կատարելապես զարգացած մարդիկ լինեն եղբայրներ, և այնժամ շատ բան, որ մենք այսօր համարում ենք ֆանտաստիկա, կարող է իրականություն դառնալ...

Տյողորովը երազում էր քամիներն ու անձրևները տնտեսական նպատակներով օգտագործելու, Արևի էներգիային տիրանալու մասին: Եվ երկրագունդը նույնպես, գտնում էր նա, կշարժվի մարդու կամքով («Մարդկությունը պետք է լինի ոչ թե պարապ ուղևորը մեր երկրային՝ դեռևս մեզ ոչ հայտնի ուժով շարժման մեջ դրվող նավի, այլև նրա սպասավորը և անձնակազմը»:

Տյողորովը հավատում էր, որ մարդկային աշխատանքը անսահման է: Մարդը կաշխատի ոչ միայն Երկրի վրա, այլև նրանից դուրս գոյություն ունեցող անհամար աշխարհներում: Երկրի բնակչությունը կբազմապատկվի, իսկ պաշարները կսպառվեն, և կգա ժամանակ, երբ կնվազի Արեգակի գործունեությունը: Ու մարդն անպայման ստիպված կլինի զբաղվել «նոր հողերի որոնումով»: Բացի այդ, որտե՞ղ պետք է բնակեցնենք մեր բյուրավոր նախնիներին, եթե հաջողվի նրանց կենդանացնել:

Նշանավոր գրականագետ Յ. Ի. Բուսլակի հուշերում նկարագրված է մի այսպիսի դեպք: Լև Տոլստոյը ելույթ էր ունենում Մոսկվայի հոգեբանական ընկերության նիստում անցյալ դարի 80-ական թվականներին և ոգևորված պատմում էր Տյողորովի ծրագրերի մասին:

— Իսկ փոքրիկ Երկրում ինչպե՞ս պիտի տեղավորվեն այդ անհամար հարուստներն առած մարդիկ, — հարց տվեց ինչ-որ մեկը:

— Դա նախատեսված է, — պատասխանեց Տոլստոյը: — Գիտելիքների և դեկավարման թագավորությունը չի սահմանափակվում Երկրով:

Այս հայտարարությունն ընդունվել է «ներկաների անզուսպ ծիծաղով»:

Իզուր են ծիծաղել: Հարյուր տարի էլ չի անցել, իսկ տիեզերքն արդեն սկսել է ենթարկվել մարդուն: Իր փիլիսոփայական մտորումներում Տյողորովը այնքան հեռու էր գնում, որ ժամանակակից գիտական ֆանտաստիկայի ստեղծողների որոշ գաղափարները դրանց համեմատությամբ այնքան էլ ֆանտաստիկական չեն թվում: Նա չէր սահմանափակվում «մարմնական թևերով», այսինքն՝ ինչ որ հրթիռանման բաներով, երբ խոսում էին տիեզերքում տեղաշարժվելու մասին: Հապա մի լսեք, թե նա ինչ էր ասում.

«Մարդուն մատչելի կլինեն երկնային բոլոր տարածություն-

ները, բոլոր երկնային աշխարհները միայն այն ժամանակ, երբ նա կվերստեղծի իրեն նախասկիզբ նյութերից, ատոմներից, մոլեկուլներից, սրովհետև միայն այդ ժամանակ կկարողանա ապրել բոլոր միջավայրերում և ընդունել ամեն տեսակ ձևեր»:

Ով ինչպես ուզում է թող հասկանա, իսկ ըստ իս սա նշանակում է, որ, նվաճելով տիեզերական տարածությունը, մարդն իր բանականությամբ կկարողանա ցանկացած նյութերից՝ ներառյալ պլազման, վերստեղծել, կառուցել իր մարմինը, որպեսզի թափանցի նույնիսկ բոցեղեն աստղերի մեջ: Այսպիսի ֆանտաստիկական թավուտների մեջ դեռևս ոչ ոք չի մտել...

Բայց եթե մարդ այսքան դորեղ լինի, արդյոք նա ի շարք չի՞ գործադրի իր հզորությունը: Ոչ, ասում է Տյողորովը, մարդու զգացմունքային ոլորտը արմատապես կփոխվի՝ ստեղծելով համընդհանուր բարեկամություն և եղբայրություն: Մեծագույն գիտելիքները կծնեն իդեալական հասարակարգ, պսիխոկրատիա, պսիխեայի՝ զգացմունքի ներքին ուժի իշխանություն, այլ ոչ թե արտաքին իրավական օրենքի:

Ես չեմ պատկանում այն գրողներին, որոնք արհամարհանքով են խոսում ֆանտաստիկայի մասին, իբրև զվարճացնող ժանրի, որն ընթերցողին այժմեական հուզիչ պրոբլեմներից շեղում է դեպի անիրական ու մտացածին մի աշխարհ: Կարգալով, օրինակ, Իվան Եֆրեմովի գրքերը, ես մտորում եմ մարդկության սոցիալական զարգացման, էկոլոգիայի դրական և բացասական տենդենցների մասին: Հավատալով բանականության հաղթանակին, Եֆրեմովը նաև պատկերացնում էր, թե ինչ կկատարվի, եթե չկասեցվի որոշ անխոհեմ մտահղացումների աճը: Ամերիկյան ֆանտաստների մեծ մասը հավատում է Արևմուտքում ստեղծված կապիտալիստական հարաբերությունների անխախտությունը, փողի իշխանությունը, ինչպես նաև բարու և շարի պայքարի հարատևությունը, հաստատելով, բնականորեն, մարդու էություն մեջ եղած դրականը:

Քանի որ ֆանտաստիկան չափազանց տարածված գրական ժանր է, չպետք է արհամարհել այն: Վաղուց է նա հաստատել իր իրավահավասարությունը մյուս ժանրերի հետ: Իմ գրական հետաքրքրությունները չեն առնչվում ֆանտաստիկայի հետ,

բայց, որպես ընթերցող, ես երբեմն, ժամանակ առ ժամանակ ընտրում եմ օտարերկրյա ֆանտաստ գրողներին, հատկապես ամերիկյան գրողներին ինձ դուր եկած գործերը և թարգմանում ուսանելն:

Գիտական ֆանտաստիկայի ասպարեզում աշխատող ամերիկյան լավագույն գրողները ջանում են տիրապետել այն բոլոր գրական եղանակներին, որ բելետրիստիկան մշակել է իր գոյությունը երկար տարիների ընթացքում: Լինելով հմուտ վարպետներ, նրանք գրեթե միշտ ընտրում են սուր սյուժեներ, իրենց թույլ չեն տալիս շեղվել պատումի հիմնական թելից, չեն շարաշահում մակդիրներն ու հերոսների արարքների հոգեբանական մեկնաբանումները, չեն ընկնում ավելորդ բառերի ետևից՝ հանուն գեղեցիկ խոսքի: Այդ իսկ պատճառով էլ նրանց պատմեցվածքները կարգացվում են մի շնչով: Սյուժեի սրամիտ շրջադարձերը և էֆեկտավոր, երբեմն էլ անսպասելի վերջաբանները ընթերցողին պատճառում են այն բավականությունը, որ նա փնտրում է ֆանտաստիկայի մեջ, նախապես նկատի ունենալով հետաքրքրաշարժությունը, որը, սակայն, դուրի չէ պատմվածքի պարունակած լուրջ իմաստից: Եվ եթե կթվա, որ նման բնորոշումից ինչ-որ արհեստավորականության հոտ է փչում, ապա ճիշտն ասած, ես դրա մեջ ոչ մի նվաստացուցիչ բան չեմ տեսնում: Գրելու արվեստին անբավարար տիրապետելը, ընթերցողի վրա ազդելու այբուբենը չիմանալը և պատումի ողջ ընթացքում նրան լարված վիճակում չպահելը՝ կործանել է շատ ու շատ մտահոգացումներ, բարի մտադրություններ և ինքնատիպ մտքեր: Եվ շատ ու շատ են այնպիսի գործերը, որոնց հեղինակները, թվում է, ոչ մի պատկերացում չունեն այն մասին, թե ուրիշներն ինչ են արել պատումի արտահայտչականության ասպարեզում և, ասես, սկսում են գրոյից: Ընդամին պետք է նշել, որ բարձր պրոֆեսիոնալությունը բնավ չի բացառում ստեղծագործական սկիզբը...

Տասը տարի առաջ Նյու Յորքում լույս տեսավ «Գիտական ֆանտաստիկայի փառքի սրահ» գիրքը: Գրքի մեջ տեղ էին գտել այն ստեղծագործությունները, որոնք ընտրվել էին «Ամերիկայի գիտաֆանտաստիկական գրողներ» կազմակերպության անդամների քվեարկությամբ, և, ըստ երևույթին, չանտեսելով իրենց համբարության անդամների պրոֆեսիոնալ վարպետությունը: Այս կազմակերպության ստեղծման նպատակն էր «...ֆանտաստ

գրողներին տեղյակ պահել այն պրոբլեմներին, որոնք պրոֆեսիոնալ հետաքրքրություն են ներկայացնում, օժանդակել գրողների նյութական բարեկեցությանը և օգնել նրանց ավելի արդյունավետ վարել գործերը հրատարակիչների, գրական գործակալների, անթոլոգիաների խմբագիրների և կազմողների հետ»: Ներգրավելով Անգլիայի, Կանադայի և Ավստրալիայի գրողներից մի քանիսին, կազմակերպությունը ամեն տարի իր անդամներից մեկին պարգևատրում է լավագույն գիտաֆանտաստիկ ստեղծագործության համար:

Կազմակերպությունը ստեղծվել է 1965 թվականին, և դա պատահական չէ: Հենց այդ ժամանակ գիտական ֆանտաստիկան հասավ իր բուն ծաղկմանը և սկսեց անկում ապրել: Նախկինում հրատարակվում էին ամբողջովին այս ժանրին նվիրված տասնյակ հանդեսներ: Գրքերը թափվում էին ասես առատության եղջյուրից, հաճույքով կլանվում էին գրքային շուկայի կողմից, մշտապես գտնելով իրենց ընթերցողին: Ստեղծվեց մի ամբողջ համակարգ՝ գիտական ֆանտաստիկայի աշխարհն ու առասպելը, որն սկսեց սպառել իրեն և պտտվել հիմնականում արդեն իր իսկ հորինածի շուրջը: Որևէ այլ հնարավորություն չտեսնելով վիթխարագույն տիեզերական տարածությունները հաղթահարելու համար, ֆանտաստ գրողները հորինեցին այլ աստղերի և նույնիսկ գալակտիկաների վրա կատարվող ակրնթարթային թռիչքներ «ինչ-որ հիպեր (ենթա) տարածության» միջով: Գրքից դիրք, պատմվածքից պատմվածք էին քոչում գերդիմացկուն ոտբոտները, գերխելոք արհեստական ուղեղները, ժամանակի մեքենաները, ամեն ինչ մոխրացնող զենքերը՝ բլաստերները, հեռազգացությունը, չորրորդ չափումը, կենսաբանական մուտացիաները, ամեն տեսակ և ամեն ձևի եկվորները... Հորինվեցին նաև փողերը՝ «վարկերը», որ կային բոլոր մոլորակներում և բոլոր պատմվածքներում: Փոխվում էին սոսկ միայն սյուժեները: Հատկապես տարածված էին միջմոլորակային, միջաստղային, միջգալակտիկական պատերազմները, այսպես կոչված «տիեզերական օպերան», որն արագ տեղափոխվեց կինոէկրան և անասելիորեն եկամտաբեր էր:

Ընթերցողը վարժվել է ֆանտաստների հորինած աշխարհին ու առասպելներին, և շատ լավ է զգում այնտեղ իրեն: Դա դուռ ամերիկյան երևույթ է՝ ամեն ինչ դնել հոսքի մեջ: Սակայն իրենց՝ գրողների համար գոյություն ունեւր արժեքների այլ սան-

զըղակ: Նրանք բարեշնորհաց լավ գիտեին, թե ով է ավելի ինքնատիպ բան հորինել, կամ էլ առաջինն է օգտագործել այն, ինչ հետո դարձել է ստերեոտիպ: Մա նույնպես կարեորապես հանգամանք էր այս կամ այն պատմվածքի օգտին քվեարկելիս, որը մտադիր էին մտցնել «Գիտական ֆանտաստիկայի փառքի սրահ» անթոլոգիայի մեջ: Մրցույթին ներկայացված էին 1929—1964 թվականների ընթացքում հրատարակված պատմվածքները: 132 պատմվածքներից առավելագույն թվով ձայն ստացավ Ալզեկ Ազիմովի «Եվ եղավ խավար» պատմվածքը:

Հանրաճանաչ ֆանտաստ գրող Ալզեկ Ազիմովը ծնվել է 1920 թվականին: Նա քիմիա է ուսումնասիրել Կոլումբիայի համալսարանում, որտեղ և ստացել է իր առաջին գիտական աստիճանը: 1939 թվականին սկսեց գրել գիտաֆանտաստիկ պատմվածքներ, իսկ մեկ տարի անց «Ապշեցուցիչ գիտական ֆանտաստիկա» հանդեսի խմբագիր Քեմպելը հարցրեց նրան. «Ի՞նչ տեղի կունենա, եթե մարդիկ աստղերը տեսնեն հազար տարին մեկ անգամ», — ու հենց ինքն էլ մեջ բերեց ամերիկացի փիլիսոփա-տրանսցենդենտալիստ Ռալֆ Էմերսոնի այս խոսքը. «Եթե աստղերը զիջեբային երկնքում առկայծեին միայն հազար տարին մեկ անգամ, որպիսի ջերմ հավատով կհամակվեին մարդիկ՝ սերնդեսերունդ պահպանելով հիշողությունը աստծո քաղաքի մասին»: Ազիմովը այդ հարցին չկարողացավ պատասխանել: Այդ ժամանակ Քեմպելը ասաց. «Նրանք պետք է խելագարվեն: Հիմա զնացեք տուն և պատմվածք գրեք այս մասին»:

Այսպես ծնվեց «Եվ եղավ խավար» պատմվածքը, որը ներթափանցված է այն կանխադրությունների մոտավորականության և նույնիսկ սխալականության գաղափարով, որոնց վրա գիտությունը հենվում է իր զարգացման ընթացքում, և բնդհակառակն, ճշմարտանման են հնչում շատ հին կրոնական առասպելները, որոնք իրենց հանդիսավոր պոեզիայի մեջ պարունակում են ուսուցիտականության համար անըմբռնելի փաստեր: Փիլիսոփայից փոխառնված գաղափարից բացի, պատմվածքը գրավում է իր պատկերավորությամբ, արտառոց պայմաններում գործող մարդկանց բնավորությունների հստակ ուրվագծումով: Սակայն զրգավար չէ նկատել, որ թեև գործողությունը կատարվում է ինչ-որ մի աստղային համակարգում, այդ բնավորությունները ծանոթ են մեզ, քանզի ամերիկյան գրականության մեջ արդեն եղել էին անզիջում գիտնական, համալսարանի ուսուցիչ Ատոնի և «ազատ

մամուլի» տիպիկ ներկայացուցիչ, ճարպիկ լրագրող Տերեմոնի նախատիպերը:

Իր ստեղծագործության մեջ Ազիմովը մնում է ռացիոնալիստ, փոքր-ինչ շոր-գիտական մտածողությամբ, որը նրան չի խանգարում արգասավոր կերպով հանդես գալ գիտական ֆանտաստիկայի ամենատարբեր ուղորտներում և լինել այս ժանրի վարպետը: Նա գրել է ավելի քան երկու հարյուր գիրք:

Քառասնական թվականներին Ազիմովը գրում է մի շարք վիպակներ՝ «Կաղամվորում» բնդհանուր խորագրով, որտեղ նկարագրում է մեր Գալակտիկայի՝ մարդու կողմից գաղութացված բյուրավոր աշխարհները: Նա ստեղծում է մի նոր գիտություն՝ հոգեբանական պատմություն, որի օգնությամբ Գալակտիկական կայսրության առաջնորդները, հաշվի առնելով և ուղղություն տալով իրադարձություններին, վերահսկում են այդ աշխարհները: Նույն միտքն է արտահայտում նաև մեզ մոտ հրատարակված «Հավերժության վախճանը» վեպը, որի գաղափարը, ինչպես արգարացիորեն նշեց փիլիսոփա Վալերի Սկուրլատովը, փոխառված է երեսնական թվականներին լույս տեսած Ջոն Ֆիոնի մոնումենտալ «Ժամանակի ուղղիչները» վեպից և մասամբ Ալֆրեդ վան Տոգտի «Որոնում»-ից: Իսկ ինչ վերաբերում է Ազիմովի իդեալներին, ապա դրանք երբեք վեր չեն բարձրացել ամերիկյան սահմանադրության իդեալներից:

Ազիմովը, իր հերթին, ծնունդ է տվել բազմաթիվ ֆանտաստիկական գաղափարների, որոնք բեղմնավոր կերպով օգտագործել են մյուս գրողները: Այսպես, նրա մշակած «Որոտատեսիլներից» երեք օրենքները՝ կոչված են հանգստացնելու մարդկությանը, որը վախենում է ֆիզիկապես ավելի կայուն և ավելի արագ մտածող ուղեւորների հարաճուն հզորությունից:

Ազիմովի «օրենքները» ուղեւորների համար նախատեսում են մի ծրագիր, որը մեկընդմիջ բացառում է մեքենայի կողմից մարդուն հասցվելիք որևէ վնասը: Եվ այսօր ամերիկյան գրողներից ով էլ որ պատմվածք գրի ուղեւորների մասին, ազիմովյան «Որոտատեսիլներից» երեք օրենքները՝ այնտեղ գործում են որպես ինքնըստինքյան անփոխարինելի:

Հիսունական թվականների վերջերին և վաթսունական թվականների սկզբներին ես շատ էի զբաղվում անգլերեն լեզվից ուսուցանելու մեքենայական թարգմանության սկզբունքներով: Բոլորովին վերջերս թարգմանությունների համամիութենական կենտ-

րոնի դիրեկտոր Յու. Ն. Մարչուկից իմացա (նա ժամանակին իմ կրտսեր կուլեզան էր՝ բանասեր, որը դարձել է տեխնիկական գիտությունների դոկտոր), որ անգլերենի հիմնական բառերի իմաստը ուսերեն հաղորդելու ուղղությամբ իմ նշած տրամաբանական սխեմաները հաղորդությամբ «աշխատում» են այսօր արդեն գործող թարգմանական մեքենաների մեջ: Այսօր ինձ համար բավական տարօրինակ է այդ մասին լսելը, քանզի վաղուց արդեն գիտությունը փոխարինել էմ գրականությամբ, մասնավորապես՝ հայրենի գրականության պատմությամբ, որովհետև այնտեղ, ըստ իս, արմատներում պետք է փնտրել ներկայի և ապագայի հոգեոր կյանքի զարգացման առավելություններից և թերություններից շատերը:

Մի քսան տարի առաջ ես էլ, շատերի նման ապավինելով գիտության ամենազորությանը, մեծ հույսեր էի կապում կիբեռնետիկայի զարգացման հետ և նույնիսկ ներբողներ էի հորինում ի փառս էլեկտրոնային ուղեղների: Չնայած էլեկտրոնահաշվիչ տեխնիկայի ասպարեզում կատարված վիթխարի նվաճումներին, աշխարհում ոչ մի հրաշք չեղավ՝ համեմատաբար մեծ ժամանակամիջոցում ի դերև ելավ կիբեռնետիկական առասպելը: Մեքենաները բնավ երբեք չեն կարող մրցակցել մարդու մտածող ապարատի հետ, որոշ ասպարեզներում սոսկ մնալով նրա բարեխիղճ օգնականը՝ կատարելագործված թվաշափր, իսկ թարգմանական աշխատանքում նրանց գործողությունների պարզունակությունը ստիպում է խիստ ընտրությամբ աշխատանք հանձնարարել նրանց և, ընդամին, մշտապես ստուգել արդյունքները:

Բայց այն ժամանակ մեքենաների արտասովոր հիշողությունը և հարաճուն արագ ներգործությունը համընդհանուր զարմանք էին առաջացնում: Ի դեպ, այս շրջանին է վերաբերում նաև գիտաֆանտաստիկական գրականության ծաղկումը, քանզի մեծ հույսերը խթանում էին երևակայությունը, իսկ զբոքի շուկան միշտ զգայուն հետևում էր համատարած նախասիրություններին: Փանտաստիկան ինձ գրավում էր նաև իմ զբաղմունքների բերումով: Բայց որքան էլ որ ֆանտաստ գրողները պարծենան այն դեպքերով, երբ իրենց կոահումները դառնում են ուղենիշ աստղ հետազոտողների համար, նման գրականությունը դարձյալ մնում է ժամանց, մտքի հանգիստ, և հենց դրանով էլ օգնում է քրտնաջան գիտական աշխատանքի ժամանակ:

Ստիպված էի լինում կարդալ ոչ միայն մասնագիտական բանասիրական աշխատություններ, այլև մյուս բնագավառներին վերաբերող հանրամատչելի գրականություն, քանզի դա էր պահանջում գործը՝ լեզվաբանության և էլեկտրոնիկայի յուրօրինակ հիբրիդը: Հենց այդ ժամանակ էլ ձեռքս ընկավ Ա. Ազիմովի «Տեսարան բարձունքից» գիրքը՝ աստղագիտության, ֆիզիկայի, քիմիայի և կենսաբանության հիմունքների նորագույն նվաճումների հանրամատչելի շարադրանքը: Ես մտածեցի, որ գրքի բովանդակությունն ավելի լավ կյուրացնեմ, եթե ձեռնարկեմ նրա թարգմանությունը: Ես արեցի դա, և գիրքը լույս ընծայեց «Միր» հրատարակչությունը:

Շուտով Ազիմովից ստացա մի նամակ, որով նա շնորհակալություն էր հայտնում մեր երկրում նրա գրքի նկատմամբ եղած ուշադրության համար և ոչ առանց հպարտության հայտնում էր, որ ազգանվան պատճառով Ամերիկայում շատերը իրեն ուսու են համարում: Նամակի հետ նա ուղարկել էր նաև ոտբոտների մասին իր նոր գիրքը, որտեղ իրավիճակների յուրօրինակ շրջադարձով և անսպասելի, բայց համոզիչ ավարտով ինձ հատկապես դուր եկավ «Անսպասելի հաղթանակ» պատմեվածքը երեք հզոր ոտբոտների մասին, որ պատրաստել էին մարդիկ և ուղարկել Յուպիտեր:

Ես թարգմանեցի և այդ պատմվածքը, որովհետև այն պարունակում էր բարի գաղափար՝ մարդկանց միշտ խաղաղություն է պետք:

Երբ ես առաջին անգամ կարդացի Քլիֆորդ Սայմակի պատմեվածքները, իսկույն ինձ գերեց նրա մեղմ հումորը, որ տոգորված է մարդու նկատմամբ վեհ սիրով: Նրա պարզ ու խորունկ արձակը թարգմանելը ուղղակի հաճույք է: Եվ ես ձեռնամուխ եղա մեր ընթերցողին մատուցելու նրա ստեղծագործությունները, ինչպիսիք են «Գյուլի խենթը», «Սարքի ինքը», «Փոշոտ զեբրը», «Կիմոն», «Մանկապարտեզ», «Հիմնադիր հայրը» ... Եվ հետո պետք է ավելացնել՝ Սայմակը մեկն է այն սքանչելի գրողներից, որոնց տաղանդը ֆանտաստիկան դարձրեց բարձր գրականություն:

Քլիֆորդ Սայմակը ծնվել է 1904 թվականին, ֆանտաստիկական պատմվածքներ սկսել է գրել երեսնական թվականներին, և նրան իրավամբ անվանում են այս ժանրի պիոներ: Ման-

կուց աշխատելով հոր ազարակում (ազգությամբ՝ չեխ), Վիս-
կոնսին նահանգում, նա, ավարտելով տեղի համալսարանը,
այդպես էլ մնաց գյուղում, աշխատում էր որպես ուսուցիչ,
խմբագրում էր գավառական լրագիրը, փորձում էր բանջարե-
ղեն աճեցնել, բայց միջատներն ու մոլախոտերը ամեն անգամ
նրա ջանքերը ապարդյուն էին դարձնում: Առավել արգասավոր
էին նրա աշխատանքի պտուղները ֆանտաստիկայի բնագավա-
րում: Թվում է չկա գիտական ֆանտաստիկայի մի այնպիսի
դրական մրցանակ, որին Սայմակն արժանացած չլինի: 1953
թվականին նա արժանացավ «Ֆանտաստների միջազգային մրը-
ցանակին» «Քաղաք» վեպի համար, որտեղ Սայմակը, իր իսկ
խոսքերով ասած, «բողոքում էր զանգվածային սպանություննե-
րի և պատերազմների դեմ»: Նա բազմիցս ստացել է «Հյուսիսի»
դրական մրցանակը, որ ԱՄՆ-ում ամեն տարի շնորհվում է լա-
վազույն գիտաֆանտաստիկական ստեղծագործություններին:

Բայց այս ամենը նրան չեն խանգարում մտերիմ մնալ իր
գյուղի մարդկանց հետ և սրտին մոտ ընդունել տեղական գոր-
ծերը: Հենց այդ կենցաղային մանրամասները շատ բան են բա-
ցատրում Սայմակի ստեղծագործություններում՝ ամերիկյան
հյուսիսեղ ազգային կոլորիտը, Միջին արևմուտքի բնության հու-
շաթաթավ նկարագրությունները, ամերիկացի ազարակատիրոջ
հոգեբանությունը, պատկերավոր լեզուն. նրա հոգսերն ու երա-
զանքները, մի բան, որ շատ քիչ է հանդիպում ֆանտաստիկայի
մեջ: Սայմակի հերոսները շատ հաճախ հասարակ ազարակա-
տերեր են: Եվ ինչպիսի աներևակայելի ֆանտաստիկ վիճակում
էլ որ հայտնվում են գրողի հերոսները, նրանք միշտ մնում են
էենդանի մարդիկ, և ոչ թե, ինչ հաճախ է պատահում, վերած-
վում են մանեկեններին:

«Գյուղի խենթը» պատմվածքը շատ բնորոշ է Սայմակի հա-
մար: Գրողի սիրած գյուղի բնակիչների փոխհարաբերություն-
ները բնավ էլ հովվերգական չեն: Իսկապես ասած, դա մի փոք-
րիկ քաղաք է, որովհետև Ամերիկայում չկան գյուղեր (մեր հաս-
կացողությամբ): Բանկիր Փեթոնը առիթը բաց չի թողնում, որ
տիրանա ազարակատերերի գրավ դրած հողերին: Հարուստ ազա-
րակատեր Ադամսը գրողներ է վճարում իր բատրակներին: Ծխա-
կան քահանան կեղծ բարեպաշտ է: Բնակիչները խաբում են
իրար, հարբեցողությամբ և անառակությամբ զբաղվում: Բայց

ահա «գյուղի խենթ» Զիմը անսպասելիորեն օժտվում է մարդ-
կային մտքերը կարգալու շնորհքով և սկսում է հրաշքներ գոր-
ծել: Նա պատժում է բոլոր շարագործներին: Թվում է, թե ար-
դարությունը պիտի հաղթանակի: Բայց արդյո՞ք կարելի է ուղ-
ղել բարքերը՝ սպանելով մարդկանց: Այդպես որ լինի՝ մենակ
կմնաս աշխարհում: Զիմը մարդկանց ստիպում է խոստովանել
իրենց մեղքերը, ինչը պատճառ է դառնում մի շարք ողբերգու-
թյունների: Մարդիկ ուղղվում են, իրենց վայելուչ են պահում,
բայց Զիմը նկատում է, որ դրանից երջանիկ չեն դառնում:

Քրիֆորդ Սայմակի աշխարհները շատ տարբեր են: Բայց
ամենից շատ նա սիրում է այն աշխարհը, որտեղ ծնվել է, սի-
րում է այնտեղի մարդկանց և ներողամիտ է նրանց թերություն-
ների նկատմամբ: Նա չի շարանում, ուստի և հավատում է, որ
ամեն ինչ կկարգավորվի, որ Երկիր մոլորակի բարգավաճումը
գտնվում է մարդու ձեռքերում:

Փորձություններն էլ ավելի են ուժեղացնում մարդուն, կո-
փում են նրա կամքը, բացահայտում և զարգացնում են նրա բնա-
վորության լավագույն հատկանիշները: «Որոնում, հավերժ որո-
նում», կոչ է անում գրողը:

Եվ իրոք, դժվար է պատկերացնել, թե ինչ կլինի, եթե մի
գեղեցիկ օր մարդկությունը այլևս կարիք չունենա աշխատելու:
«Սարքի ինքը» պատմվածքի հերոս Գորդոն Նայթը սիրում է
աշխատանքից հետո զբաղվել իր հողամասում՝ կառուցել, վե-
րակառուցել, նրան հրապուրում է այն ամենը, ինչ կարելի է
սարքել, նույնիսկ եթե դա մանկական երկաթուղի է... Բայց
ահա նա թյուրիմացաբար ստանում է ինքնաստեղծող ոտբոտի
մի կոմպլեկտ, հավաքում է այդ ոտբոտը, և արդեն մեկ շաբաթ
հետո նրա տունը լցվում է ոտբոտներով, որոնք իրականացնում
են նրա կյանքի երազանքը՝ ճահճոտ հողամասը դարձնում են մի
գեղեցիկ այգի, ծառուղիներով ու ծաղկաթմբերով, լճակներով ու
քամուց օրորվող առագաստանակների մողելներով:

Բայց Գորդոն Նայթը դրանից բնավ իրեն ավելի երջանիկ
չի դգում: «Այգին հրաշագեղ էր, բայց նա զգաց, որ չի հպար-
տանում դրանով, որ ոչ մի բավականություն չի դգում»:

Այդ գեղեցիկ այգին ինքը չէր ստեղծել: Ավելին, բարդ և
նուրբ հումորով նկարագրված դատավարության շնորհիվ ու-
բոտները ձեռք են բերում մարդկային իրավունքներ և որոշում

Լն մարդուն մեկընդմիջտ աղատել աշխատելուց: «Ի՞նչ եք կարծում,— հարցնում է ոտբոսը,— սկզբի համար բավական է»: «Միանգամայն»,— շշուշում է Նայթը: «Մենք ամեն ինչի մասին մտածել ենք, սեր: Դուք մինչև ձեռք կշանքի վերջը ոչ մի հոգս չեք ունենա»:— «Այո,— պատասխանում է Նայթը,— ոչ մի հոգս»:

Պատմվածքն ավարտվում է այս նախադասությամբ: Նրա պարզությունն իր մեջ ամփոփում է խորապես թախծոտ մի իմաստ: Այդ «ոչ մի հոգսի» մեջ արտահայտվում է գոյության ունայնությունը, ուժերն սպառող անգործունեությունը, մարումը:

Բայց Քրիֆորդ Սայմակը երբեք իր եզրահանգումները չի մատուցում ընթերցողին: Պատմվածքում առկա է Նայթի հակապատկերը՝ իրավաբան Լին: Լին սիրում է պառկած մնալ ճոճացանցում, անհոգ ու առանց որևէ նպատակի ուսումնասիրել բնությունը, ձուլվել նրան: Այս կերպարը կարծես կոչված է ընդգծելու Նայթի շահագրգռող եռանդուն գործունեությունը, որն իր ամբողջ ազատ ժամանակը ծախսում է ինչ-որ բան սարքելու վրա: Լին, մի կողմից, իր հայեցողական փիլիսոփայության մասին շեշտում է սեփականատերերի աշխարհի հարաբերությունների օրինականացված քառսը, մյուս կողմից՝ հանկարծ հանդես է գալիս որպես Նայթի կողմնակից, ինքն իրեն վերագտնելով եռանդուն գործունեության մեջ:

Գրողը երբեմն դիմում է հերոսի կեղծ բնութագրման եղանակին: Նա կարծես ծաղրում է «բնավորությունը զարգացման ընթացքում» ցույց տալու համընդհանուր պահանջը: Ամենաժայռահեղ պահերին, երբ սպառնալիքի տակ է դրվում ամենազլխավորը՝ մարդկայնությունը, նրա հերոսների վրայից մի կողմ է նետվում ողջ առօրեականը, արմատացածը, և վերջին հաշվով անբնականն ու շինծուն:

Սայմակը միշտ էլ հետաքրքիր պատմող է. նրա ստեղծագործությունները ունեն կուռ սյուժե, որը լի է անակնկալ շրջադարձերով: Միաժամանակ, շատ նուրբ հոգեբան է: Նա չի շտապում բառերով հաղորդել մարդու հոգեվիճակը, այն պիտի դրսևտրվի հերոսների կողմից բնության ընկալման, նրանց արարքների, լեզվական մտածողության մեջ: Գրողը իր ընթերցողին մոտեցնում է գլխավորին ասես պարուրած: Ընթերցողն անընդհատ տեսնում է նորանոր երանգներ, լսում է թեմայի վարիացիաները, լեյամոտիվը գունավորվում է մեղմորեն ու անբռնա-

զբոսիկ, ի հայտ է գալիս մի զարմանալի քնարականության զգացողություն, որը պարուրում-թաքցնում է փիլիսոփայական հենքի շոր ու խիստ ուրվագծերը:

Բայց Սայմակը, թերևս, Սայմակ չէր լինի, եթե նրա գրած յուրաքանչյուր տողը հագեցված չլիներ հումորով: Հեշտ չէ ըմբռնել նրա հումորի բնույթը: Ես՝ նրա գործերի թարգմանիչս, հաճախ եմ հայտնվում փակուղում մի որևէ, թվում է, պարզ դարձվածք թարգմանելիս, որը կարծես ոչ մի ծիծաղելի բան չի պարունակում, բայց այնուամենայնիվ ինչ-որ ծաղր եմ ընկալում, զգում եմ, որ հեղինակը դա գրել է լրջմիտ տեսքով, իսկ աչքերը չարաճճիորեն ժպտում են: Հնչերանգը, ենթատեքստը՝ ահա այն զենքերը, որոնց օգնությամբ ստեղծվում է Սայմակի հումորը:

Սայմակն իր ներդրումն ունի նաև «տիեզերական խալտուրայի» ջախջախման գործում: Նրա «Սիրունիկը» պատմվածքը սեքսուալ-արկածային ժանրը ծաղրող մի սքանչելի պարոդիա է, խոր իմաստով և հումորով հագեցված մի ստեղծագործություն: Հազիվ թե գտնվի մի այնպիսի մտայն մարդ, որը չժպտա ոտբոսի և երեք տիեզերագնացների սիրաբանությունները կարդալիս: Զարմանալիորեն կենդանի են ուրվագծված մարդկանց բնավորությունները, բայց էլ ավելի զարմանալի և վարպետորեն է կերտված գլխավոր հերոսի՝ «Սիրունիկի» կերպարը: Իր մտածողությամբ և արարքներով դա մի պատված օրիորդ է, իսկ հիշելու և «տրամաբանական» եզրահանգումներ անելու ունակությամբ՝ «գերհանճարեղ» հաշվիչ մեքենա: Այս «միացյալ» հատկանիշները ապշեցուցիչ արդյունք են տալիս, և մեր առջև հառնում է ոմն ժամանակակից «ստրուկտուրալիստ», որը ձրգտում է մարդկային զգացողությունները մտցնել մեքենայական սխեմայի մեջ:

Սայմակն ընթերցողին բնավ չի ահաբեկում համընդհանուր մեքենայացմամբ և կիրենունեադացմամբ. գրողը ծաղրում է նրանց, ովքեր ձգտում են աշխարհն ամփոփել բնության վերաբերյալ իրենց պատկերացումների նեղլիկ վանդակում, զրանք համարելով գործուն օրենքներ, ծաղրում է նաև նրանց, ովքեր վախենում են այդ օրենքներից:

Սայմակը բարդ հեղինակ է: Նա չի նախազգուշացնում, ո՛չ նա մտորում է, և մենք՝ ընթերցողներս, ասես դառնում ենք նրա զրուցակիցները, խելացի, խորունկ հոգեբան մարդու զրուցա-

կիցը, որն իր տաղանդով մեզ մղում է նոր, սեփական մտքերի: Մեզ հաճելի է Սայմակի ընկերակցությունը, որովհետև նա տաղտկալի չէ, մոլի կերպով չի համակված ինչ-որ մի սեևոուն գաղափարով, որը համառորեն ձգնում է խցկել բոլոր մարդկանց գլուխները:

Բարդ է Սայմակը, բայց շատ մարդկային: Նա նույնքան բարդ է, որքան մենք բոլորս: Ու մենք գիտենք, որ հեռավոր աշխարհների մասին պատմելիս նա միշտ մտածում է այն աշխարհի մասին, որը պատկանում է մեզ, նրան, բոլորիս:

«Վեստեռներ» ամերիկյան գրականության այն ճյուղն է, որն այսօր մեծ տարածում է ստացել նաև այլ երկրներում: «Վեստեռները» պատմում են Վայրի Աքնաուտը 19-րդ դարում բնակեցնող կտրիճ ամերիկացիների ապշեցուցիչ արկածների մասին: Ճարպիկ հեծյալներ, հմուտ հետախույզներ, նենգ շարագործներ, դաժան հնդկացիներ, անվեհեր շերիֆներ՝ ահա հերոսների ոչ լրիվ ցուցակը հազարավոր վեպերի ու կինոնկարների, որ ամեն օր «թխում են» ոչ միայն Ամերիկայում, այլև Եվրոպայում: Հետաքրքրաշարժ սյուժեներով և մելոդրամատիկ էֆեկտներով այդ վեպերը շատ հեշտ են ընթերցվում, դիտվում և իսկույն էլ մոռացվում: Մենք էլ կարող էինք, օրինակ, Սիբիրի յուրացման նյութերի հիման վրա ստեղծել ոչ պակաս հետաքրքրաշարժ արկածային գործեր, բայց, չգիտես ինչու, դա չի արվում:

Որպես գրական ավանդույթ, Ամերիկայում «վեստեռներ» տեղափոխեցին նաև տիեզերք: Այլ աշխարհներ նվաճելը, տիեզերական տարածություններ յուրացնելը ֆանտաստ գրողներից շատերի համար դարձել է մի առիթ՝ արդեն արմատացած և սովորական սյուժեները նորից օգտագործելու համար: Այսպես, Հարրի Հարիսոնը, որ ծնվել է 1925 թվականին, իր գրական ուղին սկսել է «վեստեռներ» գրելով, բայց նրան հռչակ բերեցին գիտաֆանտաստիկ վեպերը, որոնց հենց միայն վերնագրերը («Բիլլը՝ գալակտիկական հերոս») խոսում են նրա ստեղծագործությունների բնույթի մասին: Հապա ինչո՞ւ է արտասահմանյան քննադատությունը Հարիսոնին անվանում «հետաքրքիր և կամակոր» ֆանտաստ: Այն պատճառով, որ սուր սյուժեն կառուցելու հիանալի կարողությունը, միանալով քաղաքական ու սոցիալական սատիրային, տալիս է այնպիսի արդյունքներ, որոնք իրոք արժանի են ուշադրության:

Հարիսոնի գալակտիկական աշխարհը շատ է նման ժամանակակից Ամերիկային: Նույնն են բարքերը, նույնն է հոգեբանությունը: «Վարպետը» պատմվածքի հերոսի ձեռքից ամեն ինչ գալիս է, նա մի գործնական և նախաձեռնող ամերիկացի է, որը վերանորոգում է տիեզերական փարոսները: Նա հնարամիտ է և խիզախ, որի շնորհիվ ողջ-առողջ է դուրս գալիս մի շարք արկածալի փորձություններից: Բայց մի բան միայն նա չի կարող անել՝ աղատվել այն ստրկական կախվածությունից, որին պայմանագրով դատապարտել է տրանսգալակտիկական կոռուպցիան, որը շատ է հիշեցնում այսօրվա միջադպյան կապիտալիստական միավորումները:

Իսկ «Ոստիկան ոտքոտի» սյուժեն ուղղակի փոխառնված է «վեստեռներից» և ժամանակակից դետեկտիվից: Հերոսը մի մետաղյա շերիֆ է, որը, կրծքին փակցնելով ոստիկանի կրծքանշանը, ձեռնամուխ է լինում Մարսի վրա հանցագործությունն արմատախիլ անելուն:

Կովելով շարագործների ոհմակի դեմ, որոնք զբաղվում են, ինչպես ասում են Ամերիկայում, խանութների տնօրեններից դրամ շորթելով, իբր պահպանում են նրանց ունեցվածքը, և իրենց ձեռքում են պահում ծախու ոստիկանությանը, ոտք ոք երկրածին կինոշերիֆի նման նույնպես խիզախորեն գոտեմարտի է բռնվում և նույնպես անհավատալիորեն անողգա է հարվածների նկատմամբ: Հարիսոնի հեգնանքը անտարակուսելի է:

Էլ ավելի բարդ է ուսերեն թարգմանությամբ հայտնի նրա «Անսանձելի մոլորակ» վեպը (Յաղոն դին Ալտի արկածների մասին պատմող եռագրությունից): Հեղինակն այստեղ փորձում է ցույց տալ, թե ինչպիսի ծայրահեղությունների կարող է հասցնել մարդու գիշատչական վերաբերմունքը բնության նկատմամբ, որն այսօր վրեժխնդիր է լինում մարդուց նրա գործած բռնության համար: Ծն հիշում եմ այն ժամանակները, երբ ամենուրեք կոչ էին անում վերցնե՛լ, վերցնե՛լ ու վերցնե՛լ բնությունից, իսկ հիմա կոչ ենք անում ներդաշնակ փոխհարաբերություն հաստատել նրա հետ: Արդյո՞ք բաց չենք թողել ժամանակը... Արդ շտապենք վերածնել երկրի բուսականությունն ու կենդանական աշխարհը, վերադարձնենք ծախսած թթվածինն ու եղանակի կայունությունը, ծովերն ու գետերը մաքրենք թունավոր քիմիայից: Իր ժամանակին Հարիսոնն ավարտել է Նյու Յորքի համալսարանի գեղարվեստների ֆակուլտետը, աշխատել է որպես ձևավո-

րող, ղեկավարային հայտարարություններ նկարելով առևտրական ձեռնարկությունների համար: Նա շուտ հասկացավ, որ իրենից իսկական նկարիչ դուրս չի գա, սակայն գունեղ մանրամասներ նկարելու նրա ունակությունը շատ պետք եկավ ապագա գրողին: Նա վաղուց հեռացել է ոչ միայն խելացնոր Նյու Յորքից, այլև Միացյալ Նահանգներից. սկզբում ապրում էր Մեքսիկայում, հետո՝ անգլիական Քենթ կոմսությունում, ապա տեղափոխվեց Դանիա, հրատարակելով Հյուսիսային ծովի ափին կանգնած հինավուրց քարաշեն տնով, մի հանգամանք, որով բացատրվում են նրա ստեղծագործության մեջ եղած սկանդինավյան մոտիվները («Ֆանտաստիկական սագա»):

Սակայն ժամանակակից Ամերիկյան համառորեն ներխուժում է նրա ֆանտաստիկ ստեղծագործությունների մեջ, որովհետև միայն այստեղ է Հարիսոնը տեսնում ապագայի հասարակության նախատիպարը: Ընդհանրապես նրա երևակայությունը ի վիճակի չէ պատկերացնելու ավելի լավ ճակատագիր մարդկության համար: Նա համոզված է, որ իշխանության և հարստության տենչը, քարացած մտածողությունը հավերժական են մարդկության համար: Ուսումնասիրելով սոցիոլոգների, տնտեսագետների, ֆուտուրոլոգների և ժողովրդագիրների մոայլ կանխատեսումները, նա ստեղծում է «Մի կողմ քաշվե՛ք: Մի կողմ քաշվե՛ք» սոցիալ-ֆանտաստիկական վեպը, որը, ինչպես և նրա բոլոր գործերը, հազեցված է գործողություններով:

Հանրահռչակ ֆանտաստ գրող Ռեյ Դուգլաս Բրեդբերին ծնվել է 1920 թվականին Իլինոյս նահանգի Ուոքենհեն քաղաքում: Լինելով Ամերիկայի առաջին վերաբնակիչների ժառանգը՝ նա շատ է հպարտանում դրանով: Նրա համար ոչինչ չկա ավելի գեղեցիկ, քան այսօր արդեն անհետացող Ամերիկայի լեզուն ու կենցաղը: Ասում են, որ նա ասում է մեծ քաղաքները, չի թրջում ինքնաթիռով, տանը հեռուստացույց չունի, ատում է մասսայական կուլտուրան... Իր ստեղծագործություններով Բրեդբերին պայքարում է դասական արժեքների պահպանման համար: Արդյո՞ք դրան չի նվիրված նրա ամենահայտնի՝ «451» քստ Ֆարենհայթի» վեպը: Մի անգամ զրույցի ժամանակ Բրեդբերին ասել է, որ Սանտա-Կլաուսին, Անգլուլա ձիավորին, Կարմիր գլխարկին «կանգնեցրել են գրադարանի պատի տակ և... գնդակահարել»: Հեքիաթը վերջացել է, բայց և հեքիաթը շարունակում է ապրել Ռեյ Բրեդբերիի ստեղծագործություններում:

Հրաշագործ է ժողովրդի երևակայությունը: Եվ հենց հեքիաթներն են խթանում նրանց երևակայությունը, ովքեր, մեծանալով, սկսում են կարգալ ու գրել ֆանտաստիկ գործեր: Բրեդբերին հավատում է, որ հեքիաթն իր տեղն ունի նաև մեծահասակ մարդու կյանքում, և նա անժխտելիորեն իրավացի է:

Երբ ես սկսեցի թարգմանել Բրեդբերիի «Մահն ու աղջիկը» պատմվածքը, իսկույն զգացի, որքան սերտորեն են միահյուսված ժամանակակից գրողի երևակայությունն ու ամերիկյան բանահյուսությունը:

Հրաժարվել կյանքի ուրախություններից՝ նշանակում է թալանել ինքն իրեն: Բայց հեքիաթն էլ հենց նրա համար է հեքիաթ, որ երջանիկ ավարտ ունենա: Մահը, որ հայտնվում է երիտասարդ մարդու կերպարանքով, պառաված աղջկան մեռնելուց առաջ կպարզեի սիրո և երջանկության պատրանք...

Բրեդբերիի ստեղծագործական ձեռագիրը շահեկանորեն առանձնանում է գիտաֆանտաստիկ գրականության հորդ հոսանքի մեջ:

Սրամիտ գրող Ռոբերտ Յանգի «Հարբած հողը» և «Մեխանիկական թզենու տերևը» պատմվածքները հիմնականում գրական պարողիաներ են, որոնք ծաղրում են ամերիկյան կենցաղում տեղ գտած ծայրահեղությունները:

Հանրահայտ է ամերիկացիների կյանքում ավտոմեքենայի հարաձուռ դերը: Մարդու հասարակական դեմքը հաճախ որոշվում է նրա ավտոմեքենայի մակնիշով: Ֆանտաստ գրողն այս պարագան հասցնում է անհեթեթության՝ բոլոր մարդիկ հագնում են ավտոմեքենա-զգեստներ, ապրում են ավտոտնակներում, և առանց այդպիսի զգեստի տնից դուրս գալը համարվում է ոչ միայն անվայելուչ, այլև օրինազանցություն: Ավտոզգեստ հագնել չցանկացողները արտաքսվում են հատուկ նուդիստական արգելանոցներ...

Ապագայի ամերիկանացույցը իր գագաթնակետին է հասել նշանավոր ֆանտաստ Ռոբերտ Շելլիի «Ուխտագնացություն դեպի Երկիր» պատմվածքում: Մեր մոլորակը նրա գրչի տակ վեր է ածվում մի առևտրական տան, որտեղ առուծախի առարկա են խելահեղությունն ու գեղեցկությունը, պատերազմն ու արբեցումը, առաքինությունը և նույնիսկ սերը: Եվ վաճառվում է ոչ թե մարմնական սերը, որը, ինչպես արտահայտվում է պատմվածքի հերոսներից մեկը, «ամենաէժան բանն է Տիեզերքում, մարդկա-

յին կշանքից հետո», այլ իսկական սերը: «Ինկորպորեյտեղ սեր»
ընկերության հիանալի մեկ օրվա ընթացքում սի-
րում են ամենամեծը, բուն կրքով: Այդպիսի զգացմունքնե-
րը ապրած մարդիկ, որոնք, սակայն, իմանում են դառն իրակա-
նությունը, կորցնում են բարոյական կերպարանքը և ընդունակ
են ամեն մի դաժանության:

Որքերտ Շեքլին, թերևս, ամենաբնորոշ ամերիկյան ֆան-
տաստ գրողն է: Նա անսպառ է և՛ հորինելու մեջ, և՛ սրամտու-
թյան: Նրա պատմվածքները շատ դինամիկ են և, անկասկած,
իրենց սկիզբն են առնում դարձյալ նույն այդ «վեստեռններից»:
Շեքլին ծնվել է 1928 թվականին, բանակում գրագիր-գանձապահ
է եղել, հետո անսամբլում՝ կիթառահար: Այնուհետև Նյու Յորքի
համալսարանում ստանում է ինժեներ-մետաղագործի մասնա-
գիտություն, սակայն գրական հակումները նրան տանում են այլ
ճանապարհով: Շեքլին իսկական պրոֆեսիոնալ ֆանտաստ գրող
է: «Ստեղծագործության ոչ մի տեսակը գրողին չի ընձեռում գոր-
ծողության այնպիսի ազատություն, ինչպիսին տալիս է ֆան-
տաստիկան: Նա կարող է ընդգրկել և ընդգրկում է աշխարհիս
երեսին եղած ամեն ինչ՝ բուն արկածախնդրությունից մինչև
սատիրան և սոցիալական վերլուծությունը»:

Ամերիկյան բոլոր ֆանտաստ գրողներից արմատապես տար-
բերվում է Ռիչարդ Ուորմսերը՝ իր «Պան Սատիրուս» վիպակով:
Այստեղ առավելագույն չափով է օգտագործված այն «գործողու-
թյունների ազատությունը», որի մասին խոսում է Շեքլին, ու,
թերևս, այդ պատճառով էլ նրա հեղինակի անունը հնարավոր չէ
գտնել ամերիկյան ֆանտաստիկայի «Ու՛ ու՛ է» բազմաթիվ տե-
ղեկագրքերից և ոչ մեկում: Ռիչարդ Ուորմսերը միանգամայն
անտարբեր է այս ժանրի ավանդույթների և պայմանականու-
թյունների նկատմամբ: Իր վիպակում նա ասում է այն մասին,
ինչ գիտեն Ամերիկայում բոլորը, բայց աշխատում են չխոսել,
և նրա անունը այնքան հայտնի չէ, որքան վերոհիշյալ ֆանտաստ
գրողներին:

Վիպակի ողջ ֆանտաստիկ տարրը հանգում է այն բանին,
որ օղազնացության և տիեզերական տարածության հետազոտու-
թյան Ազգային վարչությունը (ՆԱՍԱ-ն) ուղեծիր է բաց թող-
նում մի տիեզերանավ, որի մեջ գտնվում է շիմպանզե: Անսպա-
սելիորեն նավը գերլուսային արագությամբ թռչում է հակառակ

ուղղությամբ, վայրէջք է կատարում ջրի վրա, իսկ բրդոտ ուղևո-
րը ոչ միայն օժտվում է խոսելու շնորհքով, այլև մի դրեղ ին-
տելեկտով: Շիմպանզեն ինչ-որ բան է արել տիեզերանավի հետ,
հայտնագործել է նոր ֆիզիկական օրենքներ, որոնք, ինչպես
զլիսի են ընկնում Պենտագոնը, ռազմաարդյունաբերական կոմպ-
լեքսը և ԱՄՆ-ի կառավարությունը, կարելի է օգտագործել «ոուս-
ների՝ մեր պոտենցիալ հակառակորդների դեմ»:

Հասարակական անկատարելությունների մերկացումը նոր-
ընծա եկվորի կողմից գրական նոր հնար չէ համաշխարհային
գրականության մեջ: Սակայն խոսող շիմպանզեն բնավ էլ վու-
տերյան պարզամիտ կանգիղը չէ: Նա չի զարմանում, իսկույն
ըմբռնում է իրերի բուն էությունը, մնալով ընդամին բարի ու ազ-
նիվ մարդ: Ես սխալ թույլ չտվեցի, հենց շիմպանզեն է վիպա-
կում օժտված մարդկային լավագույն հատկանիշներով և առողջ
դատողությամբ, որը մարդիկ հեշտությամբ կորցնում են հանուն
«քաղաքական վեհ նպատակների»:

Վիպակի հենց առաջին էջերից մենք բախվում ենք այն երեք
սյունքներին, որոնց վրա հենվում է ամերիկյան ողջ հասարակար-
գը: Դա «ազատ մամուլն է» ի դեմս հեռուստատեսային մեկնա-
բան Բիլլ Դանհեմի՝ բավականին խելոք մի երիտասարդի, որը
շարունակ զգոն է, որ հանկարծ իրեն «քացի տալով» դուրս շք-
պլերտեն: Դա զինվորականությունն է՝ ի դեմս գեներալ Մագուայ-
րի, «կապիկի ուղեղով այդ աժդահայի», որը ծիծաղելիորեն
հիշեցնում է այժմ էլ ապրող գեներալ Հեյզին, որը նույնպես
ամենացածր գնահատականներով է ավարտել զինվորական ախ-
դեմիան և ամեն մի մարդու, նույնիսկ կապիկին, կարող է համա-
բել ուսանելի գործակալ: Դա բանկային կապիտալն է և ռազմա-
արդյունաբերական կոմպլեքսը՝ ի դեմս միսիս Մագուայրի, որը
ամեն տեղ կարգադրություններ է անում, իրեն զգում է ինչպես
իր տանը, շնորհիվ ծնողների կապիտալի: Հենց նա է կնքել և՛
նավի անունը, և կապիկի՝ Մեմ:

Իսկ շիմպանզեն ինքը պատվիրում է իրեն անվանել Պան
Սատիրուս: Շիմպանզեի տեսակի անունը լատիներեն չափազանց
լավ է համընկնում Ռիչարդ Ուորմսերի հերոսի բնավորությանը՝
Պանը արոտների և անտառների ուրախ և զվարճասեր այծոտն
աստվածն է, որը, չնայած իր ուրախ բնույթին, խուճապային
սարսափ է հարուցում: Սատիրը պոչավոր էակ է, գինու և ուրա-
խության աստված Դիոնիս-Բաքոսի մշտական ուղեկիցը: Մարդ-

կային են ուղղմանավի նավազները, որոնք կրում են Գորիլա և Բախտավոր մականունները, մարդկային է և խելացի շիմպանզի բժիշկ Աբամ Բեդոյանը:

Անմարդկային է մեխանիզմն այն համակարգի, որի անիվները տակ է ընկնում Պան Սատիրուսը: Խտրություն չընկելով միջոցների մեջ, նրանք ճգնում են Պանից կորզել գերլուսային արագությունը թռիչքի գաղտնիքը: «Մի՞թե դուք հայրենասիրական զգացումներ չունեք, գիտենալով, որ «սառը պատերազմ է հիմա», — հարցնում են նրանք շիմպանզեին, որին դաժան փորձարկումների են ենթարկել ուղղմադատական նպատակներով: Նրան համոզում են բոլոր մակարդակներով, ընդհուպ մինչև ԱՄՆ-ի պրեզիդենտը՝ Համար Առաջին Մարդը: Պան Սատիրուսի համար ակնհայտորեն ոչ մի տարբերություն չկա հանրապետական և դեմոկրատական կուսակցությունների միջև, ինչպես որ այդ տարբերությունը չի տեսնում նաև հասարակ ամերիկացին: Պան Սատիրուսը դեռ այն ժամանակ, երբ մի սովորական շիմպանզե էր, վանդակում նստած, նկատել էր, որ իր հսկիչները ուղիղն անջատում էին, հենց որ «դա սկսվում էր՝ դեմոկրատների և հանրապետականների մասին»: Եվ երբ պրեզիդենտը Պան Սատիրուսի հետ զրույցի ժամանակ հրավիրում է նաև օպոզիցիոն կուսակցության ղեկավարին, որ ստեղծի «երկկուսակցական խորհրդակցության» տեսք, շիմպանզեն նրանց տալիս է իր մերկացնող ու ծաղրալից հարցը. «Օ՛, մի՞թե ձեզանից մեկնում եկը կոմունիստ է»: Եվ շիմպանզեն վճռականորեն հրաժարվում է օգնել մարդկանց, որ նրանք ոչնչացնեն իրենց նմաններին:

Ուորմսերի վիպակը հակապատերազմական մի պամֆլետ է, որն այսօր էլ շատ սուր է հնչում: Խելացի հումորը, աշխույժ պատումը, մեկը մյուսին արագորեն հաջորդող գործողությունները, հոյակապ ուրվագծված հերոսների կենդանի կերպարները էլ ավելի են շեշտում, թե որպիսի ռեալիստական հնարավորություններ է ընձեռում գրողին ֆանտաստիկայի ժանրը:

Դե ինչ, ժամն է ասելու, թե որպես թարգմանիչ ես ինչ սկզբունքով եմ ղեկավարվել թարգմանության համար ընտրելով ամերիկյան ֆանտաստ գրողների այս պատմվածքները:

Թերևս, դա սուբյեկտիվ վերաբերմունք է, բայց ինձ դուր են գալիս հեզնական (զվարճալի) ստեղծագործությունները: Ֆանտաստիկան, որքան էլ որ լինի գիտական, նյունամենայնիվ

պայմանական ժանր է և նման է խաղի: Գրողն ու ընթերցողը ասես նախապես պայմանավորվում են խաղի կանոնների մասին, և «նիրհող» լրջությունը, որով վերաբերվում ենք պայմանական աշխարհի պայմանական իրադարձություններին, սուսկ բացառիկ դեպքերում կարող է ձանձրույթ առաջացնել:

Եվ մեկ անգամ էլ հիշենք արդեն ասվածը: Հումորը, ծիծաղն ու ծաղրը ավելի սպանիչ են ազդում շարի, վատի վրա, քան հանրահայտ ճշմարտությունների բարոյախոսական կրկրնությունը: Ու եթե ես սխալվել եմ իմ դատողություններում և ընտրության մեջ, ապա թող ուրիշները արտահայտեն իրենց մտքերը և ներկայացնեն իրենց ընտրությունը:

Իսկ ես կրկնում եմ. ի՞նչ երջանկություն է այս աշխարհում ապրելը՝ այս հրաշալի ու զանազանակերպ աշխարհում: Եվ թող մեր կյանքում ծիծաղն ու լավատեսությունը ավելի շատ լինեն, քան թախիծն ու վիշտը: